

วิเคราะห์คตินิยมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังของวัดในจังหวัดนครสวรรค์ An analyze the morals that appear in the mural paintings of temples in nakhon sawan province

พระอธิการบรรเจิด อภิปัญญา¹

Phraathikanbunjerd ahipunyo

พระศรีสมโพธิ², ศิริโรจน์ นามเสนา³

Phrasrisombhot², Sirirote Namsena³

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดจังหวัดนครสวรรค์ 2) เพื่อศึกษาคตินิยมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังของวัดจังหวัดนครสวรรค์ 3) เพื่อวิเคราะห์คตินิยมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังจังหวัดนครสวรรค์ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาภาคเอกสาร ดังผู้วิจัยจักได้สรุปผลดังนี้ ผลการวิจัยพบว่า

1) ความเป็นมาและความสำคัญภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดจังหวัดนครสวรรค์ ประวัติความเป็นมาของจิตรกรรมฝาผนังไทยนับจากยุคก่อนประวัติศาสตร์มาสู่ยุคประวัติศาสตร์ โดยเริ่มจากสมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย สมัยสุโขทัย เรื่อยมา จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เพื่อให้ทราบถึงรูปแบบของจิตรกรรมฝาผนังไทย ที่มีวิวัฒนาการมาถึงปัจจุบันนี้ เมื่อหลายพันปีมาแล้ว มนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์เคยอาศัยอยู่ในดินแดนประเทศไทยในปัจจุบัน และได้ทิ้งหลักฐานไว้ในงานด้านศิลปะไปทั่วทุกภาคของประเทศ มนุษย์กลุ่มนี้ทิ้งร่องรอยไว้ให้ศึกษามากมาย เช่น โครงกระดูก เครื่องมือ เครื่องใช้ ศิลปะภาพเขียนสีบนผนังถ้ำ และภาชนะเครื่องปั้นดินเผา เป็นประเภทลายเส้นสีแดง ลายลายคาถา หรือลายกันหอย ลายดอกไม้ไปไม้ และรูปคนหรือสัตว์ที่วาดได้ไม่สวยงามนัก จัดเป็นงานศิลปะประเภทแรกเริ่ม เวลาต่อมาได้เข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์พ่อค้าชาวอินเดีย เดินทางเข้ามาค้าขายในภูมิภาคนี้และรับศาสนาที่เผยแพร่จากพระภิกษุหรือนักบวชไว้ สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ก่อให้เกิดงานช่างหรืองานศิลปกรรมทางศาสนาซึ่งรวมถึงงานจิตรกรรม ส่วนรูปแบบของจิตรกรรมฝาผนังไทยสมัยประวัติศาสตร์นั้น มีวิวัฒนาการความเป็นมาจนถึงปัจจุบัน

2) คตินิยมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังของวัดจังหวัดนครสวรรค์ 1. คตินิยมจากภาพมารผจญ คือ บุญกิริยาวัตถุ 10 บารมี 10 2. คตินิยมจากภาพเวสสันดรชาดก คือ การบำเพ็ญทาน

¹พระอธิการบรรเจิด อภิปัญญา, นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์, E-mail: namsena@hotmail.com

^{2,3} อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตและพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2566

บารมี 3. คติธรรมจากจิตรกรรมฝาผนังภาพนรก คือ อุกุศลกรรมบถ 10 อบายมุข 6 4. คติธรรมจากภาพเทวดาขมุนม คือ ธรรมแปดโลกบาล 2 มหากุศล 8 และ 5. คติธรรมจากภาพทศชาติชาดก

3) วิเคราะห์คติธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังจังหวัดนครสวรรค์ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสมบัติของคนไทยทุกคน ควรรักษาและอนุรักษ์ไว้เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาให้เห็นคุณค่าของมรดกของไทยทุกคน เพราะภาพจิตรกรรมไม่เพียงแต่ประดับฝาผนังให้สวยงามเท่านั้น ยังสอดแทรกเหตุการณ์ คติธรรมวิถีชีวิตสังคมในสมัยนั้นๆ ด้วยผลการศึกษาวิเคราะห์กิจกรรมฝาผนังทั้ง 4 วัดในจังหวัดนครสวรรค์ ปรากฏว่าจิตรกรรมฝาผนังดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าได้อย่างเด่นชัด ดังนี้ 1) คุณค่าด้านความเชื่อและศาสนา 2) คุณค่าทางวรรณกรรมเรื่องจากความเลื่อมใสศรัทธาในเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 3) คุณค่างานประติมากรรมจากคำบอกเล่าเรื่องราวของเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 4) คุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรมเมื่อมีการสร้างรูปเคารพแล้วจึงจำเป็นต้องสร้างสถานที่เพื่อเก็บรูปเคารพ 5) คุณค่าทางด้านจิตรกรรมเมื่อมีการสร้างศาสนสถานขึ้นคงจะเห็นว่าพื้นที่บางส่วนยังว่างอยู่โดยเฉพาะฝาผนังจึงมีการเขียนภาพต่างๆ ลงไปเพื่อความสวยงามและแฝงด้วยคติธรรม.

คำสำคัญ : วิเคราะห์, คติธรรม, จิตรกรรมฝาผนัง, จังหวัดนครสวรรค์

Abstract

This Article has three objectives: 1) to study the history and importance of the murals of Nakhon Sawan temples; 2) to study the morals appearing in the murals. of Nakhon Sawan temples; 3) to analyze the dharma that appears in the mural painting in Nakhon Sawan Province. It is a qualitative research. study the document sector As the researcher would have summarized the results as follows

The results showed that

1) Background and importance of mural paintings of Nakhon Sawan temples
The history of Thai mural painting from prehistory to historical era. Starting from the Dvaravati period, Srivijaya period, Sukhothai period, until the Rattanakosin period. To know the style of Thai wall painting. that has evolved to the present thousands of years ago Prehistoric humans used to live in Thailand today. and has left evidence in the field of art to all parts of the country This group of humans left many traces to study, such as skeletons, tools and utensils. art paintings on cave walls and pottery containers It is a type of monochromatic stripes, geometric patterns or spiral patterns. floral pattern and people or animals that are not so beautiful Classified as the first type of art. Later, it entered the history of Indian merchants. travel to trade in this region and accept the religion propagated by monks or priests These contribute to cultural

transmission. Resulting in craftsmanship or religious works of art, including painting As for the style of the historical Thai murals has evolved to the present day

2) Analyze the morals appearing in the mural paintings of Nakhon Sawan temples. 1. The morals from the image of the devil are the 10 acts of merit, 10 virtues. 2. The morals from the Vessantara Jataka painting is the practice of generating prestige. 10 Abaimukh 6 4. Dharma from the image of the gathering of angels, i.e. 2 worldly things, 8 great merits, and 5. Dharma from the image of the Jataka

3) Propose the values of the moral values that appear in the frescoes in Nakhon Sawan Province. regarded as Cultural heritage belongs to all Thai people. It should be preserved and preserved for future generations to study and appreciate the value of Thai heritage. Because the paintings not only decorate the wall to be beautiful only also included events morality, way of life, society at that time With the results of an analytical study of wall activities for all 4 temples in Nakhon Sawan Province It appears that such murals clearly reflect the values as follows: 1) Belief and religious values 2) Literary values based on devotion to gods or sacred things 3) Sculpture values from hearsay stories of gods and sacred things 4) Architectural values. When idols are built, it is necessary to build a place to store idols 5) Painting values. Some parts are still empty, especially the wall, so there are various paintings down for beauty and hidden with morality.

Keywords: Analysis, Morality, Wall painting, NakhonSawan Province.

บทนำ

ในการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์นั้น มีความจำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้องกับภาพและภาษาในการสื่อความหมายเล่าเรื่องมาโดยตลอด แรกสุดมนุษย์อาจใช้ภาษาภาพในการเล่าเรื่องเพื่ออธิบายถึงลักษณะและความเป็นมาของธรรมชาติ บ้านที่บอกเล่าความมาของสังคม วัฒนธรรม และตนเอง หรือเพื่อแสดงออกความคิดความรู้สึกที่ฝังอยู่ในเบื้องลึกของจิตใจ ต่อมาเมื่อสังคมของมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดนิ่ง มีความเจริญ มีความเสื่อม และมีการเกิดใหม่ต่อเนื่องกันอยู่เช่นนี้เป็นธรรมดาของสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก มนุษย์ค้นพบสิ่งที่เป็นผลมาจากพฤติกรรมของมนุษย์ด้วยกันในยุคสมัยต่าง ๆ ที่ผ่านมา รวมทั้งการค้นพบผลงานจิตรกรรมเป็นจำนวนมากตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ผลงานเหล่านี้ทำให้เราได้เข้าใจความรู้สึกนึกคิดและความเชื่อถือในเหตุต่าง ๆ ของคนในแต่ละยุคสมัยซึ่งเกิดจากความพยายามที่จะเรียนรู้ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมรอบตัว

งานจิตรกรรมฝาผนังเองมีการพัฒนาจนสามารถบรรยายได้เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อประวัติศาสตร์ และศาสนาได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังเข้าใจได้ง่าย และงานศิลปะเป็นงานภาคาสกที่สื่อความหมายและเป็นเงาสท้อนโลกจริง จิตรกรรมฝาผนังเป็นหลักฐานในอดีตของชาติที่จา

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2566

ลึกไว้เป็นภาพเขียน ได้แก่จิตรกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อประดับในที่สูง เช่น ที่พื้นเพดานปราสาท ฝาผนัง พระอุโบสถ วิหาร หรือ ศาสนสถานให้เกิดความวิจิตรงดงาม ก่อให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใส และมีจิตร น้อมไปในทางบุญกุศล⁴ จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย ที่สร้างขึ้นไว้ตามผนังอาคาร พระราชฐาน และ ศาสนสถานที่สำคัญเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนแล้วนั้นเป็น ศิลปกรรมที่เกิดจากความคิด ปรัชญา ความเป็นอยู่ ประเพณี ตลอดจนการแสดงออกถึงความ พากเพียรทางปัญญาและศรัทธา ของบรรพบุรุษในการค้นหาสิ่งที่ดีงาม ในสังคมยุคนั้นมา รวบรวมไว้ในจิตรกรรม เพื่อให้เป็นประจักษ์พยานที่เห็นได้ถึงความจริงรุ่งเรืองด้านศิลปกรรม ศาสนา โบราณคดี วัฒนธรรม ประเพณี สังคม ตลอดจนสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นนั้นในอดีต⁵

จิตรกรรมในเขตพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ส่วนมากชำรุดและถูกทอดทิ้งให้ลบเลือนไป ที่ ปรากฏมีจิตรกรรมสมัยอยุธยาตอนปลายที่โบสถ์เก่าซึ่งชำรุดมากแล้วเหลือ ร่องรอยพอมองเห็นบ้างที่วัด เกะหงส์ ตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ภาพจิตรกรรมสมัยปัจจุบัน เขียนประมาณพุทธศักราช 2411-2451 ที่วิหารและศาลาวัดเกรียงไกรกลาง ตำบลเกรียงไกร อำเภอ เมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ และภาพเขียนบนศาลาการเปรียญ วิหาร และอุโบสถวัดบาง มะฝ่อ ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์

ผู้วิจัยมีความสนใจเกี่ยวกับภาพที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังของวัดในจังหวัดนครสวรรค์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ว่ามีความหมายสอดคล้องกับการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยมี คุณค่าศีลธรรม แก่ประชาชนอย่างไรบ้างจึงได้ทำการวิจัยเรื่องนี้ขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญภาพจิตรกรรมฝาผนัง
2. เพื่อศึกษาศีลธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังของวัดในจังหวัดนครสวรรค์
3. เพื่อวิเคราะห์ศีลธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดนครสวรรค์

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ศีลธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัด นครสวรรค์” ในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบวิจัยภาคเอกสาร (Documentary Research) โดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และ

⁴ เสนาะ เทียรทอง, “ศึกษาวิเคราะห์พุทธธรรมที่ปรากฏอยู่ในพุทธศิลป์: ศึกษาเฉพาะกรณีของพระครู อุภัยภาดาธาร(หลวงพ่อบุญ) วัดไผ่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิต วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547), หน้า 60.

⁵ วิรุณ ตั้งเจริญ, *ทฤษฎีศิลปะเพื่อการสร้างสรรค์ศิลปะ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ ,2538), หน้า 23.

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2566

วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน ทั้งในส่วนของที่เป็นหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และปฏิบัติการ มีวิธีการและขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับต่อไปนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย
2. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ ส่วนที่เป็นคำอธิบายจากเอกสาร หนังสือ และตำราต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในสังคมไทย
3. ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัย โดยวิเคราะห์ (1) การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive analysis) (2) การตีความหมาย (Interpretation) และ (3) การสังเคราะห์ (Synthesis) เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท และวรรณกรรมในยุคปัจจุบันโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Technique) เพื่อวิเคราะห์คตินิยมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดนครสวรรค์สู่สังคมไทย
4. นำเสนอข้อมูลที่ได้ศึกษามาเชิงพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาวิเคราะห์เชิงเอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึกผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย พบว่า

1. ความเป็นมาและความสำคัญภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดจังหวัดนครสวรรค์

คำว่าจิตรกรรม มาจากภาษาสันสกฤตว่า จิตรกรรมน จิตรกรรมน หมายถึงจิตรกรรมมน อันประหลาด อัจฉริยะ บันดานอัจฉริยะและยังมีความหมายเพิ่มเติมอีกว่าการระบายสี การสลัปลี (มีอาทิคือ วาดเขียน หรือพิมพ์ด้วยสีต่างๆ) มาจากการกุกกาซิวิน ผู้หากินเชิงกล รงคาชีพ ช่างเขียน ต้นไม้ การวาดด้วยรงค์ การระบายสี มายา กล การแสดงกล หรืออัจฉริยะ ภาพอันเขียนด้วยรงค์ จิตรกรรมไทย หมายถึงภาพเขียนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของไทยมีรูปแบบและองค์ประกอบภาพถูกจัดเรียงอย่างมีแบบแผน ลักษณะของภาพเป็นแบบอุดมคติมีเส้นลายประณีตสวยงาม จุดเด่นเป็นภาพเขียนเล่าเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา วรรณกรรม ทางศาสนา วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตชุมชนหรือเหตุการณ์สำคัญๆในขณะนั้นโดยจิตรกรได้ใช้ความเพียรพยายามในการสร้างสรรค์จินตนาการแรงบันดาลใจ เพื่อถ่ายทอดความคิดให้ปรากฏออกมาเป็นภาพเขียนโดยเริ่มจากลายเส้น การระบายสีจนถึงงานเสร็จสมบูรณ์เป็นผลงานที่เต็มไปด้วยสุนทรีย์ภาพ ส่งผลให้ผู้พบเห็นมีจิตใจเป็นสุข และเป็นแหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมอันเป็นมรดกของชาติที่ชนรุ่นหลังต้องศึกษาต่อไป

ประวัติความเป็นมาของจิตรกรรมฝาผนังไทยนับจากยุคก่อนประวัติศาสตร์มาสู่ยุคประวัติศาสตร์ โดยเริ่มจากสมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย สมัยสุโขทัย เรื่อยมา จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เพื่อให้ทราบถึงรูปแบบของจิตรกรรมฝาผนังไทย ที่มีวิวัฒนาการมาถึงปัจจุบันนี้ เมื่อหลายพันปีมาแล้ว มนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์เคยอาศัยอยู่ในดินแดนประเทศไทยในปัจจุบัน และได้ทิ้งหลักฐานไว้ในงานด้านศิลปะ ไปทั่วทุกภาคของประเทศ มนุษย์กลุ่มนี้ทิ้งร่องรอยไว้ให้ศึกษามากมาย เช่น โครงกระดูก เครื่องมือเครื่องใช้ ศิลปะภาพเขียนสีบนผนังถ้ำ และภาชนะเครื่องปั้นดินเผา เป็นประเภทลายเส้นสีแดง ลายเลขาคนตี หรือลายก้นหอย ลายดอกไม้ใบไม้ และรูปคนหรือสัตว์ที่วาดได้ไม่

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2566

สวยงามนัก จัดเป็นงานศิลปะประเภทแรกเริ่ม เวลาต่อมาได้เข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์พ่อค้าชาวอินเดียเดินทางเข้ามาค้าขาย ในภูมิภาคนี้และรับศาสนาที่เผยแพร่จากพระภิกษุหรือนักบวชไว้ สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ก่อให้เกิดงานช่างหรืองานศิลปกรรมทางศาสนาซึ่งรวมถึงงานจิตรกรรม ส่วนรูปแบบของจิตรกรรมฝาผนังไทยสมัยประวัติศาสตร์นั้น มีวิวัฒนาการความเป็นมาจนถึงปัจจุบัน

2. คติธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังของวัดจังหวัดนครสวรรค์

1) คติธรรมจากภาพมารผจญ คือ บุญกิริยาวัตถุ 10 บารมี 10

ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดเกาะหงส์จากภาพมารผจญ ดังนี้ คำผจญ หรือผจญ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 หมายถึงความพยายามต่อสู้ พยายามเอาชนะมาร ผจญความทุกข์ยาก ผจญอุปสรรค ผจญภัย ออกไปเสี่ยงสู้ภัยอันตราย⁶ จากการศึกษาวิเคราะห์ จิตรกรรมฝาผนัง ภาพมารผจญในอุโบสถวัดเกาะหงส์สอดคล้องกับคติธรรม คือ บุญกิริยาวัตถุ 10 และคติธรรมบารมี 10 ประการ ซึ่งพระมหาบุรุษเคยบำเพ็ญมาและตั้งสัจจาธิฐานให้พระแม่ธรณีช่วยปราบพญามารพร้อมบริวารให้พ่ายแพ้ไป คำว่า มาร คือ สิ่งที่มาบุคคลให้ตายจากคุณความดี หรือจากผลที่หมายอันประเสริฐมี 5 คือ กิเลสมาร 2 ชั้นธมาร 3 อภิสังขารมาร 4 เทวปุตมาร และ 5 มัจจุมาร

2) คติธรรมจากภาพเวสสันดรชาดก คือ การบำเพ็ญทานบารมี

ฝาผนังด้านข้างเขียนภาพชาดกเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 13 กัณฑ์⁷วิเคราะห์ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเกาะหงส์ ซึ่งผู้วิจัยขอวิเคราะห์“การเทศน์มหาชาติ” ดังนี้ เป็นการถ่ายทอดบทบาทชีวิตพระเวสสันดร ผู้มีความโอบอ้อมอารี บำเพ็ญทานบารมียิ่งใหญ่ ในฐานะพระโพธิสัตว์ จัดเป็นเรื่องราวที่มีค่าแก่การศึกษาเพื่อเพิ่มพูนสติปัญญาแก่สังคมในยุคปัจจุบัน ในวงการผู้นับถือพระพุทธศาสนา เชื่อกันว่าถ้าได้ฟังเทศน์มหาชาติครบ 13 กัณฑ์ และดำเนินชีวิตตามหลักธรรมะที่ท่าน ประมวลไว้ในพระคัมภีร์จะได้รับผลดีถึง 3 ชั้น คือ 1. ชาตินี้ชีวิตจะสุขเย็น ดังเช่นอริยะชนเพราะมีธรรมะรักษา 2. ครั้นแตกกายทำลายขันธ์ จะมีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า 3. จะได้พบพระศาสนาของพระศรีอริยเมตตรัยในอนาคต ผู้ที่ฟังแล้วย่อมมีจิตใจผ่องแผ้วเบิกบาน ทำบุญทำทานเป็นการบูชาเทศน์แต่ละกัณฑ์ ย่อมจะก่อให้เกิดผลานิสงส์เป็นไปตามจิตจำนงที่ปรารถนา“เวสสันดรชาดก” พระพุทธองค์ทรงยกขึ้นแสดงแก่พุทธบริษัทเมื่อครั้งที่เสด็จไปโปรดพระประยูรญาติ เป็นครั้งแรก ณ วัดนโครธารามเมืองกบิลพัสดุ์ใจความของเวสสันดรชาดก ได้ทรงยกจริยาพระเวสสันดรขึ้นสอนพระประยูรญาติ ทรงประกาศถึงน้ำพระทัยอันยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดร แม้เมื่อประสบทุกข์ก็ไม่ทรงย่อท้อถอย ทรงเปลี่ยนทุกข์ให้เป็นสุขได้อย่างอัศจรรย์เป็นการ เสวยพระชาติที่ยิ่งใหญ่เรียกโดยทั่วไปว่า “มหาชาติ” นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา แต่งพรรณนาเรื่องราวของพระเวสสันดรโดยแบ่งเป็นตอนๆ ได้ 13 กัณฑ์

⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2546), หน้า 725.

⁷ ฝ่ายพุทธศาสนสถาน กองพุทธศาสนสถาน, ประวัติวัดท้าวราชอาณาจักรเล่ม 6, (กรุงเทพมหานคร; โรงพิมพ์การศาสนา, 2527), หน้า 26-27.

3) คติธรรมจากจิตรกรรมฝาผนังภาพนรก คือ อุกุศลกรรมบถ 10 อบายมุข 6

จากการศึกษาภาพจิตรกรรมนรกภูมิ สัตว์นรกบนคอสองด้านในภายในวิหารวัดเกรียงไกรกลาง อันเป็นส่วนหนึ่งของภาพจิตรกรรมไตรภูมิผนังด้านหลังพระประธานนั้น เป็นภาพที่สอดคล้องกับคติธรรมอกุศลกรรมบถ 10 และอบายมุข 6 มีรายละเอียดดังนี้ สัตว์นรกเป็นอุปาทักโยนิ อยู่เป็นทุกข์ในนรก ลำบากใจ เพราะทำบาปด้วยใจโหดร้าย ไม่รักพี่น้อง ห้ามปรามคนทำบุญทำทาน ตระหนี่เป็นตน อุกุศลกรรมบถ 10 หรือทุจริต การทำชั่วทางกาย วาจา และทางใจ หลังจากตายแล้วไปเกิดในนรก พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเอาไว้ในทุจริตสูตรว่า บุคคลมีปัญญาทราม ทำทุจริต คือ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต และกระทำอกุศลอื่น ๆ ซึ่งประกอบด้วยโทษไว้มาก ไม่ทำกุศลกรรมไฉนเลย ทำแต่อกุศลกรรมไฉนมากหลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในนรก^๘ คติธรรม อบายมุข 6 ที่ผู้วิจัยเห็นว่าสอดคล้องกับภาพจิตรกรรมนรกนั้น คำว่า อบายมุข คือ ช่องทางของความเสื่อม เหตุยอยยับแห่งโรคทรัพย์^๙

4) คติธรรมจากภาพเทวดาชุมนุม คือ ธรรมเป็นโลกบาล 2 มหากุศล 8

การวิจัยศึกษาวิเคราะห์ภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดบางมะฝ่อ ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ภาพเทพชุมนุมจากฝาผนังด้านซ้ายและด้านขวาของพระประธานตอนบนเป็นภาพวิทายธร ภาพเทพชุมนุม สลับกับพัตตดอกไม้ซ้อนกัน 3 ชั้น ๆ ละ 28 องค์ เทพแต่ละองค์มีมือถือดอกไม้ประดับอาภรณ์สวยงาม ภาพเทพชุมนุม เทพหรือเทวภูมิ เป็นภูมิที่มีความสุข ความเพลิดเพลินในกามคุณ 5 ความสุขในมนุษยภูมิและเทวภูมิต่างกันมาก พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ในวิตกสูตร อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาตว่า ราชสมบัติของมนุษย์เปรียบสมบัติของคนกำพร้า เทวภูมิไม่มีความแค้นแต่ความหนุ่มสาว มีอาหาร วิมาน เป็นทิพย์เป็นอภิสสมานกาย เป็นอุปาทักกำเนิด พวกมนุษย์บางพวกทำบุญให้ทานรักษาศีล ต่างปรารถนาเกิดในเทวภูมิ คติธรรม คือ หิริ และโอตตปปะ เป็นธรรมคุ้มครองโลกหรือธรรมเป็นโลกบาล เป็นเสนาะกันพรมแดนระหว่างมนุษย์กับสัตว์บางแห่งเรียกว่าเทวธรรม คือ ธรรมทำให้บุคคลเป็นเทวดา บางแห่งเรียกว่า สุกกธรรม คือ ธรรมอันชาวสะอาด เป็นอุบาสกอุบาสิกาสะอาด เพราะมีสุกกธรรม มหากุศลจิต เป็นจิตไม่มีโทษไหลผล คือ ความสุขส่งผลให้เกิดในมนุษย์และเทวดา (ปฏิสนธิกาล) ได้รับแต่อารมณ์ดี ๆ (ปวัตติกาล) ปัญญาอันประกอบด้วย มหากุศลจิต ทำให้มีความสุข เห็นชอบ เป็นกัมมัสสกตาปัญญาและวิปัสสนาปัญญา รู้ว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เช่นชาตินี้เกิดเป็นมนุษย์ แต่ชาติหน้าอาจตกไปในอบายภูมิ เวียนเกิดเวียนตายไม่สิ้นสุด ดังนั้นขณะทำบุญให้ทานรักษาศีล เจริญภาวนา มีจิตเป็นมหากุศลจะได้ตั้งเจตนาลด ละ ทำลายกิเลสให้พ้นจากการเวียนเกิดเวียนตาย

5) คติธรรมจากภาพทศชาติชาดก

ผู้วิจัยจักได้วิเคราะห์คติธรรมที่ได้จากภาพวาดทศชาติชาดก หรือ พระเจ้าสิบชาติอุโบสถวัดบางปรวมุง เป็นชาดกที่สำคัญ กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีใน 10 ชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ ก่อนจะเสวยพระชาติมาเกิดเป็นพระโคตมพุทธเจ้า หรือเจ้าชายสิทธัตถะแห่งศากยวงศ์ ชาดกทั้ง 10 เรื่อง เพื่อให้จำง่าย มักนิยมท่องโดยใช้พยัญชนะแรกของแต่ละชาติ คือ เต ชะ สุ เน มะ ภู จะ นา วิ เว

^๘ช.อิตติ. (ไทย) 25/64/420.

^๙พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า 319.

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2566

เตรียมยชาดกชาติที่ 1 เพื่อบำเพ็ญเนกขัมมบารมี คติธรรมชาดกเรื่องนี้ เน้นให้เห็นการบำเพ็ญ "เนกขัมมบารมี" คือละทิ้งราชสมบัติเป็นหลัก

มหาชนกชาดก ชาติที่ 2 เพื่อบำเพ็ญวิริยบารมี คติธรรมพระชาตินี้พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญวิริยบารมี

สุวรรณสามชาดกชาติที่ 3 เพื่อบำเพ็ญเมตตาบารมี คติธรรมพระชาตินี้พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญ เมตตาบารมี

เนมิราชชาดกชาติที่ 4 เพื่อบำเพ็ญอุชิฐฐานบารมี คติธรรมพระชาตินี้พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญ อุชิฐฐานบารมี

มโหสถชาดกชาติที่ 5 เพื่อบำเพ็ญปัญญาบารมี คติธรรมบารมีประจำเรื่องนี่ก็คือ "ปัญญาบารมี" นั่นเอง

ภุริทัตชาดกชาติที่ 6 เพื่อบำเพ็ญศีลบารมี คติธรรมบารมีในเรื่องนี่ก็คือ "ศีลบารมี"

จันทชาดกชาติที่ 7 เพื่อบำเพ็ญขันติบารมี คติธรรมบารมีประจำเรื่องนี่ คือ "ขันติบารมี"

นารทชาดกชาติที่ 8 เพื่อบำเพ็ญอุเบกขาบารมี คติธรรมบารมีประจำเรื่องนี่ก็คือ "อุเบกขาบารมี"

วิรุชาดกชาติที่ 9 เพื่อบำเพ็ญสัจจบารมี คติธรรมบารมีประจำเรื่องนี่คือ "สัจจบารมี"

เวสสันดรชาดกชาติที่ 10 เพื่อบำเพ็ญทานบารมี คติธรรมในเรื่องนี่เป็นการส่งเสริมการบริจาคทาน คือ "ทานบารมี"

3. วิเคราะห์คุณค่าของคติธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังจังหวัดนครสวรรค์

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดเกาะหงส์ วัดเกรียงไกรกลาง วัดบางมะฝ่อและวัดบางประมุง ถือได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสมบัติของคนไทยทุกคน ควรรักษาและอนุรักษ์ไว้เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาให้เห็นคุณค่าของมรดกของไทยทุกคน เพราะภาพจิตรกรรมไม่เพียงแต่ประดับฝาผนังให้สวยงามเท่านั้น ยังสอดแทรกเหตุการณ์ คติธรรมวิถีชีวิตสังคมในสมัยนั้น ๆ ด้วยผลการศึกษาวิเคราะห์กิจกรรมฝาผนังทั้ง 4 วัดในจังหวัดนครสวรรค์ ปรากฏว่าจิตรกรรมฝาผนังดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าและวัฒนธรรมของชาวไทยในสมัยนั้นได้อย่างเด่นชัดดังนี้

1) คุณค่าด้านความเชื่อและศาสนา ศาสนาเป็นความเชื่ออย่างหนึ่งที่เกิดจากความกลัวและความไม่รู้เป็นประการสำคัญโดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเช่นฝนแล้งน้ำท่วมเป็นต้นปรากฏการณ์เหล่านี้มนุษย์เข้าใจว่าจะต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่เบื้องหลังบังคับให้เป็นไปอย่างนั้นจึงมีการจินตนาการสร้างผีวิญญาณเทพารักษ์ขึ้นเป็นการสมมุติว่าเทพเจ้าหรือผีจะมีรูปร่างต่าง ๆ ตามจินตนาการของมนุษย์และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อบูชาสักการะเพื่อให้สิ่งที่ตนคิดว่ามีอยู่นั้นผ่อนคลายความรุนแรงและมีเมตตากรุณาไม่ทำร้ายและบันดาลความสุขให้ทำกันมาเป็นขนบธรรมเนียมและจนภายหลังเกิดเป็น วัฒนธรรมขึ้นโดยเฉพาะวัฒนธรรมทางศาสนาซึ่งเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนได้ก่อให้เกิดคัมภีร์ที่สำคัญขึ้นในศาสนาเกิดพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับการทำดียอมได้บุญ ประสพผลเป็นความสุขสมบูรณ์ได้เกิดในสวรรค์ส่วนการทำชั่วจะได้บาปได้รับความทุกข์ทรมานตกรกชาวไทยนั้นก็เป็นชนกลุ่มหนึ่งที่เคยนับถือผีสางเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาก่อนต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทในสังคมไทยชาวไทยก็ได้ยอมรับเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนา

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2566

ประจำชาติไปในที่สุดเนื่องจากชาวไทยมีความเชื่อมั่นศรัทธาในพระพุทธศาสนาโดยตลอดตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันดังจะเห็นได้ว่ายังปรากฏภาพกิจกรรมฝาผนังที่เขียนเล่าเรื่องไตรภูมิและชาดกต่าง ๆ อันเป็นอดีตชาติของพระพุทธองค์ ตลอดจนเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติตั้งแต่จุดลงมาเกิดจนถึงปรินิพพาน นอกจากนั้นยังเชื่อในเรื่องของนรกสวรรค์และเครื่องรางของขลังอีกด้วย

2) คุณค่างานทางวรรณกรรมเรื่องจากความเลื่อมใสศรัทธาในเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้นักเขียนเกิดจินตนาการที่จะสร้างเทพนิยายที่เกี่ยวกับเทพเจ้าขึ้นมาในสมัยแรกอาจมีการเล่าถ่ายทอดกันมาเป็นแบบมุขปาฐะและต่อมาเมื่อมีตัวอักษรใช้จึงได้มีการบันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวกับศาสนาเช่นคัมภีร์ต่าง ๆ ตลอดจนประวัติความเป็นมาของศาสนาและศาสดาต่าง ๆ เป็นต้น

3) คุณค่างานประติมากรรมจากคำบอกเล่าเรื่องราวของเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดูเหมือนจะไม่เป็นที่พอใจของมนุษย์เพราะโดยทั่วไปคนเราเมื่อได้ยินได้ฟังแล้วยังอยากที่จะพูดได้ดูได้เห็นอีกด้วยดังนั้นมนุษย์จึงพยายามที่จะดูรูปล่างของพระเจ้าหรือเทพเจ้าตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์เรานั้นแต่ก็ไม่สามารถที่จะมองเห็นได้จึงมีการสร้างรูปจำลองขึ้นมาตามจินตนาการหรือเรื่องราวจากเทพนิยายที่ได้ฟังมาในที่สุดก็มีการแกะสลักการปั้นการหล่อรูปของเทพเจ้าขึ้น

4) คุณค่างานทางด้านสถาปัตยกรรมเมื่อมีการสร้างรูปเคารพแล้วจึงจำเป็นต้องสร้างสถานที่เพื่อเก็บรูปเคารพนั้นขึ้นซึ่งจัดเป็นสถานที่กลางหรือศูนย์กลางสำหรับให้คนได้เคารพบูชากันจากสาเหตุดังกล่าวจึงได้มีการสร้างเทวสถานหรืออาคารสถานขึ้นแรกอาจสร้างแบบง่ายง่ายและต่อมาได้มีการพัฒนารูปแบบไปเรื่อยเรื่อยจนกลายเป็นอาคารสถานที่ที่มีขนาดใหญ่มีความโอ่อ่าวิจิตรสวยงามและมีการตกแต่งอย่างปราณีตบรรจงซึ่งสามารถพบเห็นอาคารดังกล่าวในปัจจุบันนี้ เช่นโบสถ์ วิหารและวัดวาอารามต่าง ๆ เป็นต้น

5) คุณค่างานทางด้านจิตรกรรมเมื่อมีการสร้างศาสนสถานขึ้นคงจะเห็นว่าพื้นที่บางส่วนยังว่างอยู่โดยเฉพาะฝาผนังจึงมีการเขียนภาพต่าง ๆ ลงไปเพื่อความสวยงามและต่อมาได้มีการพัฒนาเป็นจิตรกรรมฝาผนังที่เน้นถึงเรื่องราวที่เกี่ยวกับศาสนการใช้สีเส้นและตำแหน่งภาพเพื่อให้เหมาะสมกับศาสนสถานนั้นๆ ศาสนานอกจากจะก่อให้เกิดผลงานทางศิลปะแล้วยังก่อให้เกิดประเพณีต่าง ๆ อีกด้วยได้แก่ประเพณีการบวชประเพณีการทำบุญตักบาตรและประเพณีการทำศพ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- 1) ควรมีการอนุรักษ์ จิตรกรรมฝาผนังอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมีคุณค่าในตัวเอง
- 2) ควรมีการอนุรักษ์เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา ผู้วิจัยขอเสนอให้มีการอนุรักษ์และควรพัฒนาคู่กันไปด้วยนี้ คือ การตั้งโครงการการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังของวัดขึ้น เพื่อจะมีผู้ดำเนินการในการอนุรักษ์อย่างจริงจัง โดยเจ้าอาวาสหาคณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการเหล่านั้นจะได้เก็บรวบรวมข้อมูล
- 3) ควรจำแนกประเภทจิตรกรรมแต่ละประเภท เก็บบันทึกไว้ การอนุรักษ์รักษา ฝาผนังรักษาป้องกันไม่ให้จิตรกรรมถูกทำลายจากธรรมชาติ หรือมดปลวก เชื้อราจากความชื้น

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2566

4) ควรจัดตั้งกองทุนเพื่อปฏิสังขรณ์ ในการประชุมอบรมพระสังฆาธิการ ควรให้ความรู้แก่พระสังฆาธิการให้เห็นคุณค่าของจิตรกรรมไปด้วย จัดแสดงนำเสนอให้ประชาชนได้ชมจิตรกรรม ในโอกาสที่เหมาะสม ติดคำเตือนไม่ให้ผู้เข้าชมสัมผัสและต้องภาพจิตรกรรมประติมากรรมจะเสียหาย และเสื่อมคุณภาพ

5) กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม กรมการศาสนา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ วัดวาต่าง ๆ ซึ่งมีโบราณสถาน และโบราณวัตถุตั้งอยู่ควรขอความร่วมมือ และให้ความสนับสนุนสถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยสงฆ์ 2 แห่ง และมหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นต้น จัดให้มีการศึกษาวิจัย และจัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่เกี่ยวกับโบราณสถานและโบราณวัตถุให้มากขึ้นเพื่ออนุรักษ์และเผยแพร่ความรู้สู่อนุชนรุ่นหลังต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการวิจัยศึกษาเรื่องจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดเกาะหงส์ วัดเกรียงไกรกลาง วัดบางประมง วัดบางมะฝ่อในจังหวัดนครสวรรค์ ทำให้ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไปนี้

- 1) ศึกษาวิเคราะห์จิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดนครสวรรค์เชิงทองเกี่ยวกับการอนุรักษ์
- 2) ศึกษาวิเคราะห์จิตรกรรมฝาผนังกับการปลูกฝังค่านิยมให้แก่เด็กเยาวชนไทย
- 3) ศึกษาวิเคราะห์คติธรรมจากจิตรกรรมฝาผนังภาพไตรภูมิสุสังคมไทย

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ฝ่ายพุทธศาสนสถาน กองพุทธศาสนสถาน. 2527. **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักรเล่ม 6.**

กรุงเทพมหานคร; โรงพิมพ์การศาสนา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต).2551. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. 2546. **พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์..

วิรุณ ตั้งเจริญ. 2538. **ทฤษฎีเพื่อการสร้างสรรค์ศิลปะ.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียน สโตร์.

เสนาะ เทียรทอง. 2547. “ศึกษาวิเคราะห์พุทธธรรมที่ปรากฏอยู่ในพุทธศิลป์: ศึกษาเฉพาะกรณีของ พระครูอุภัยภาดาธาร(หลวงพ่อหอม) วัดไผ่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.